

Gereformeerde Kerken (1834-1970') uit 1972 en de hoofdstukken 1 ('De christelijk-sociale beweging in ontwikkelingsperspectief (1860-1914)' en 10 ('Een eeuw 'confessionele' politiek in ontwikkelingsperspectief (1890-1990)') uit 1991.

Wat echter zijn publicaties vanaf het begin ook kenmerkt is zijn bezwaar tegen de term 'verzuiling' als een te statische en gesloten weergave van de ontwikkelingen in Nederland. Zelf gebruikt hij liever de metafoor 'familie', als aanduiding van een geheel van onderlinge vertrouwde, 'nestgeur', maar ook van spanningen en tegenstrijdigheden. Zijn invalshoek is daarmee verwant aan de dynamische manier waarmee Thurlings in zijn boek *De wankelende zuil* (1971) diezelfde negentiende en twintigste eeuw behandelt, overigens zonder de term nog af te zweren, en aan de latere invalshoek van O. Schreuder (*Sociale bewegingen* (1981) en A. Duffhues (*Generaties en patronen* (1991), die liever spreken van 'sociale bewegingen'. En wel heel verwant is zijn benadering met de recentere, ook in Duitsland invloedrijke invalshoek van de Zwitserse historicus U. Altermatt (*Katholizismus und Moderne* (1989)), die spreekt over *das (katholische) Milieu*.

In al deze benaderingen is echter opvallend, dat zij analytisch beter raad weten met de opkomst en handhaving van de (gereformeerde, katholieke, socialistische) 'familie', en minder met de neergang ervan. Ook bij Kuiper zien wij dat dan toch de term 'ontzuiling' weer opduikt ('de contouren van de verzuiling vervaagden', of in de titel van hoofdstuk 17: 'Christelijk onderwijs in een ontzuilende samenleving'). Het proces is op zich duidelijk: de beweging ontstaat als een maatschappelijke emancipatiebeweging, als een actieve, zij het reformistische, participatie aan de modernisering van Nederland. Emancipatie betekent ook: integratie in de Nederlandse cultuur, en is aldus een 'tweesnijdend zwaard'. Deze integratie vormde voor de gelovigen (Kuiper noteert hier 'gelovigen' tussen aanhalingstekens) de gelegenheid zich te onttrekken aan de traditionele patronen van de 'familie' – zoals Kuiper demonstreert aan de ontwikkeling van het gereformeerde jeugdzorgwerk (hoofdstuk 15). Wat vanuit binnenkerkelijk standpunt wordt opgevat als secularisering, is in feite een onderdeel van het bredere moderniseringsproces (en speciaal de verstatelijking). Maar zo'n bredere blik is niet genoeg. Wat gebeurde er eigenlijk binnen de 'familie'? Hoe verliep die *Erosion des Milieus* (Altermatt)?

Binnen dit brede kader van de modernisering – met

haar kenmerken als industrialisatie, scheiding van kerk en staat en natievorming (hoofdstuk 1), of: differentiatie, commodificatie en rationalisatie (hoofdstuk 15) – zoekt Kuiper vervolgens de dynamiek *binnen* de 'familie': posities, waarden en doeleinden, of: ontwikkelingsfasen, attitudevariëaties en positionele variabelen. Daarmee blijven zijn oudere studies, die zich juist richtten op de sociologische analyse van deze ontwikkeling binnen de 'familie', dan ook waardevol. Zij vinden hun plaats binnen een breder kader.

Wat het nut is van een dergelijke sociologische benadering demonstreert Kuiper niet alleen in zijn artikelen die de lange termijn schetsen, maar ook in verschillende detailstudies over de Doleantie, de 'beweging der jongeren', en het christelijk onderwijs. Deze artikelen, en grote delen ook van andere, bredere artikelen, zijn eerder historisch dan sociologisch te noemen. Eigenlijk zijn zij een demonstratie van de betekenis van de sociologie ('in ontwikkelingsperspectief') voor de geschiedbeoefening. De geschiedbeoefening is in de laatste decennia een *métier* geworden waarvan de beoefenaars steeds geroutineerder zijn geworden in het – op de achtergrond – toepassen van ontwikkelingssociologische modellen. Het opsommen van feiten is niet meer genoeg, en een zekere 'sociologisering' levert veel historisch inzicht op, zoals niet alleen Kuiper zelf demonstreert, maar ook de door hem meerdere malen aangehaalde (en in hoofdstuk 2, 'De Doleantie en de Nederlandse samenleving', uit 1986 expliciet gebruikte) locale studies over de opkomst van de verzuiling uit het Amsterdamse project van J. Blom (zie ook: J. Blom en J. Talsma, *De verzuiling voorbij. Godsdienst, stand en natie in de lange negentiende eeuw* (2000)).

Dat Kuiper zich daarbij uitdrukkelijk blijft afficherend als 'historisch socioloog' moet wel opnieuw een apologetisch trekje zijn, ditmaal naar zijn collega's aan de sociaal-wetenschappelijke faculteit toe: 'ik hoor wel degelijk in deze faculteit thuis'. In de meeste van zijn artikelen onderscheidt Kuiper zich immers niet of nauwelijks van de moderne historicus – hetgeen ongetwijfeld mede zijn verdienste is!

Een wel zeer fraaie illustratie van de winst van een sociologisch-*angehauchte* geschiedschrijving is het inmiddels terecht veelgeprezen boek van Trouw-journaliste Agnes Amelink. Aan de hand van vier generaties van de familie Zomer (afgescheiden) en haar eigen familie (dolerend) schrijft zij de geschiedenis van de gereformeerden zo tastbaar, dat het boek nog vele